

062
SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XXI

1914

HELSINKI 1914

Kansallinen raha ja mittajärjestelmä Suomessa varhaisemmalla keskiajalla.

(Esitetty Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikokouksessa 7 p. toukok. 1914).

Läpi koko keskiajan käytettiin Suomessa sangen yleisesti Ruotsin eli tarkemmin sanoen Sveanmaan rahaa. Siinä rahalaadussa ilmaistiin sekä virallisia asioita että yksityiselämää koskevia rahamääriä: sakkoja, velkoja, hintoja. Vanhimmissa kotimaisissa asiakirjoissa mainitaan tätä rahaa sellaisilla sanoilla kuin »centum marcas Sweue monete» (1324, Mustak. s. 23), »una marca denariorum sweue monete» (1325, Mustak. s. 48), »pro xx et vna marcis denariorum sweuorum» (1325, Mustak. s. 26), »the attægigi marker svenskæ pæningæ» (1369, MU s. 328), »ducentas marchas sweuicas» (1374, Mustak. s. 152). Suomea koskevissa asiakirjoissa esiintyvät rahan mainitsemistavat sellaiset kuin »viginti quatuor marchis denariorum sweue monete nunc currentis» (1339, MU s. 176), »xx marcas denariorum sweuorum nunc currencium» (1340, Mustak. s. 59), »ducentas marchas sweuorum denariorum usualium» (1345, Mustak. s. 68), »in antiquis pecunijs seu monetis Sueuicanis» (1354, MU s. 270), »march svensk som är nw gengsth myntt» (1347, Mustak. s. 82), »viginti marchas vsualis monete Sueuice» (1358, MU s. 283) näyttävät osoittavan, ettei kysymys ollut vain ruotsalaisesta rahalaskusta, vaan todella käyvästä ja eri aikoina hopea-arvoltaan erilaisesta ruotsalaisesta rahasta.

Mutta jo aikaisemmalla keskiajalla on meidän maassamme ollut käytännössä ruotsalaisesta rahasta poikkeava paikallinen raha tai rahalasku.

Jo se seikka, että meikäläisissä keskiajan asiakirjoissa niin usein erityisesti nimitään ja ikäänkuin alleviivataan ruotsalaista rahaa, saatetaan kysymään, oliko tuon erikseen mainitun ruotsalaisen rahan rinnalla muunkinlaista rahaa tai muunlainen rahalasku täällä käytännössä.

Että niin on laita, että täällä todellakin aikaisemmalla keskiajalla

on ollut käytännössä ruotsalaisesta rahalaskusta poikkeava »suomalainen» rahalasku, siitä on suoranaista todistuksena eräässä v:n 1378 asiakirjassa tavattava Kemiön pitäjässä olevan tilan kauppaa koskeva kohta, jossa nimenomaan mainitaan »suomalaista» rahalaskua (»fore siæxtighi mark pæninger oc siæx mark æpter swensko tali oc ey finzko», MU s. 370).

Tätä samaa suomalaista rahalaskua nähtävästi tarkoitetaan eräissä muissakin tapauksissa, joissa mainitaan rinnan ruotsalaista rahaa ja toista penningeissä eli käyvässä rahassa ilmaistua rahaa siten että niiden erilaisuus astuu selvästi näkyviin. Mustassakirjassa on eräästä Rymättylän maankaupasta v:lta 1385 kolme rinnakkaista ilmoitusta; ensimmäisessä sanotaan maa myydyksi »fore othothyghy mark ok hundradhe swenska pæningha, thet mynth som nw gaar», toisessa »for attatighi marker och hundradhæ j swa. mynthe som nw gaar» ja kolmannessa on hinta »hundradhe mark pæninghiæ ok otthatighi marker swenska pæningha i redhom pæninghom» (Mustak. ss. 187, 188, 189). Käsittäisin näissä tapauksissa tarkoituksen olleen lausua, että maan hinta teki 180 Ruotsin markkaa, mutta että hinta oli maksettava paikallisessa Suomen rahassa. V. 1400 myytiin Halikossa maata »fore xxx marker redha peninga æpter swenskt mynt» (Mustak. s. 216) ja samana vuonna mainitaan Ahvenanmaalla tilan panttaussummana »hundradhe marc peninga epter swenskt taall» (Mustak. s. 218); näissäkin tapauksissa on mielestäni kysymys kahdesta eri rahalaskusta. Tässä esiintyvällä menettelyllä on täydellinen vastineensa myöhemmin 1400-luvulla käytetyssä tavassa laskea hintoja Ruotsin rahassa, mutta suorittaa niitä Turun rahassa, esim. »xxx marc swenska j Aboest mynth» (1423, Mustak. s. 304), »hundrade marc swenska j Aboest mynth, som nw gaar» (1424, Mustak. s. 314), »fore fyræhundradha mark swenska æpter thet mynt som nw gænkt ær j abo» (1426, Arv. Handl. II s. 62).

Lukuisissa tapauksissa jo 1300-luvun alkupuolelta alkaen mainitaan täällä rahasummia ainoastaan penningeissä tai yleensä vain käyvässä rahassa. Mainittakoon tässä vanhimmat ja muuten huomattavimmat sellaiset tapaukset: »quadraginta quinque marchas denariorum monete nunc currentis» (1330, Mustak. s. 36); »in lxxx marcis denariorum nunc currentis monete» (1344, Mustak. ss. 65—66); »pro vj marcis denariorum» (1346, MU s. 197); »iijj marker penniga» (1347, MU s. 203); »for sexthigi marker penningæ» (1374, MU s. 355); »liggændis fore cxx marker» (1380, MU s. 376).

Kun nyt toiselta puolen asiakirjoissa näyttää olevan aina huolellisesti merkitty, milloin ruotsalaista rahaa tai rahalaskua käytettiin, mutta toiselta puolen sangen lukuisissa asiakirjoissa 1300-luvun alkupuolelta alkaen merkitään rahasummia mainitsematta niitä ruotsalai-

seksi rahaksi, niin tämä menettely ei varmaankaan airta ole huolimattomuutta, vaan luultavastikin tarkoitetaan viimeksimainituissa tapauksissa Suomen rahaa tai suomalaista rahalaskua.

Tämä rahalasku olisi siten ollut Suomessa käytännössä ainakin jo 1300-luvun alkupuolella. Kuten jo aikaisemmin on kerrottu, mainitaan »suomalaista rahalaskua» täällä v. 1378. Eräässä asiakirjassa v:lta 1392 ilmoitetaan maata Karjan pitäjässä myydyksi »swa som ær ij skatmarc enom fierthung minna fore xxx marc penninga, æpter thy gamalt ok fornt tall warit hafwer» (MU s. 437); kun tässä nähtävästi tahdotaan sanoa paikallista rahalaskua, eikä maan hintaa, vanhaksi ja muinaiseksi laskuksi, voitaneen tätäkin asiakirjaa pitää suomalaisen rahalaskun vanhuuden todisteena.

Kun Suomessa siten todennäköisesti jo 1300-luvun alkupuolella on ollut käytännössä ruotsalaisesta rahalaskusta poikkeava suomalainen rahalasku, on hyvin todennäköinen se Suomen viimeaikaisten rahatieteilijäin lausuma arvelu, että Turussa on ollut oma rahapaja ainakin jo Matti Kettilmundinpojan aikana (1326) (Lagus, Numismatiska Anteckningar II, Bidr. till kanned. af Finlands natur och folk n:o 60: 103—104; Rinne, Piirteitä keskiaikaisen brakteaattirahan historiasta, Suomen Museo 1906: 57—58; Hjelt, Ruotsin vallan aikana käytetyt rahat, Oma Maa I 558).

Keskiajan suomalaisen rahalaskun alkujuuarena on todennäköisesti Gotlannin raha.

Gotlannin rahapaino ja sen ositustapa aikaisemmalla keskiajalla on kaikesta päättäen ollut sama kuin muittenkin pohjoismaitten (Hauberg, Gullands Myntvæsen, Aarbøger for Nord. Oldkynd. og Hist. 1891: 7—8). Mutta käypä gotlantilainen raha huonontui jo aikaisin paljon suuremmassa määrässä kuin Ruotsin raha. Eräässä asiakirjassa v:lta 1312 lasketaan 1 markka hopeaa 5 markaksi ruotsalaista, mutta 7 markaksi gotlantilaista rahaa, joten ruotsalaisen ja gotlantilaisen rahan suhde silloin oli kuin 5:7 (Hauberg, Gullands Myntvæsen 8). Tämä arvosuhde näyttää pysyneen pitkiä aikoja, koska Margareta kuningattaren tunnetussa rahasäännössä v:lta 1389 lasketaan ruotsalainen valkoraha (äyrytinen) 8 penningiksi, mutta gotlantilainen vain 5 ruotsal. penningiksi, joten ruotsalaisen rahan arvosuhde gotlantilaiseen oli 5:8 (MU s. 422).

Gotlannin raha tuli käytäntöön myöskin Itämerenmaakuntain alueilla. Riian piispa Albrecht määräsi v. 1211, että Riian raha oli pidettävä samanarvoisena kuin Gotlannin, siten että yhdestä markasta hopeaa oli lyötävä $4\frac{1}{2}$ markkaa rahoja, joista myyntimestari oli saava 2 äyriä (Hauberg, Gullands Myntvæsen 3, 6—7). Riian raha pysyi sitten Gotlannin rahajärjestelmän mukaisena pitkiä aikoja; uudistettuja

määräyksiä siitä annettiin vv. 1225, 1305 ja 1343 (Hauberg, Gullands Myntvæsen 9).

Gotlantilais-riikalaisen rahajärjestelmän mukainen näyttää myöskin Tallinnan vanhin raha olleen. Tallinnankin raha oli huonoa. V. 1265 määräsi Tanskan kuningatar Margareta Tallinnan rahaa lyötäväksi markasta hopeaa 6 markkaa ja 2 äyriä penninkejä (nuo 2 äyriä olivat kaiketi mynttimestarin palkkaa). Vielä vv. 1315 ja 1316 laskettiin Tallinnassa hopeamarkkaan 6 rahamarkkaa (Bunge, Liv-, Esth- und Curländ. Urkundenb. I: CCCXC; II: CMXXX ja CMXXXV). Hauberg mainitsee, että Tallinnan raha v. 1265 oli hiukan halvempaa kuin samanaikainen tanskalainen raha ja että Tallinnan raha mahdollisesti oli samanarvoista kuin Riian raha, jonka tiedetään olleen Tallinnassa käytännössä ainakin jo v. 1365 (Hauberg, Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377, Aarbøger for Nord. Oldkynd. og Kunst 1884: 248). Koska kuitenkin Viipurin linnan isännän ja tallinnalaisten välisissä tilasioissa v. 1327 käytettiin perusteena gotlantilaista hopeamarkkaa (»ducentas marcas argente puri ponderis Gotensis», MU s. 142), v. 1329 Riian hopeamarkkaa (»reditus unius mrc. arg. Rig. in den.», MU s. 150) ja v. 1350 niinkään Riian hopeamarkkaa (»iusticiam pro x marcis arg. Rigens.», MU s. 233), näyttää Tallinnassa käytetyn rahalaskun ja varmaan myöskin lyödyn rahan perusteena jo 1300-luvun alkupuolella olleen Gotlannin — Riian raha.

Tallinnan ja Gotlannin asema meidän maamme lähellä, niiden vanhat kauppasuhteet Suomen kanssa sekä viimeksi mainitut asiakirjat paikat ovat yleisiä ulkonaisia seikkoja, jotka tekevät luultavaksi, että 1300-luvun »suomalainen rahalasku» on ollut sama kuin Gotlannin—Riian—Tallinnan kauppapiirissä muinoin käytetty. Tätä luuloa vahvistavat ne tiedot, mitä on saatavissa Suomen rahan arvosta.

Vanhastaan on ollut tunnettua, että 1400-luvun alkupuolella maassamme käypä Turun raha oli melkoista huonompaa kuin samanaikainen Ruotsin raha (Hildebrand, Sv. Medeltid I 842—845). Kun Ruotsissa tavallisesti 8 rahamarkkaa laskettiin vastaavan yhtä hopeamarkkaa, oli Turun rahan suhde hopeamarkkaan 10: 1 (Arv. Handl. II s. 35; Mustak. s. 407); Ruotsin rahan suhde Turun rahaan tämän mukaan oli 8: 10 (4: 5). Tämä Turun rahan halpuus oli nähtävästi perinnäistä ja riippui varmaan siitä, että aikaisempikin suomalainen raha oli halvempaa kuin ruotsalainen raha.

Aikaisemmin julkaisemassani tutkielmassa »Maamarkka — talonpoikaismarkka — Tanskan markka» (Historiallisia tutkimuksia J. R. Danielson-Kalmarin täyttäessä 60 vuotta, ss. 373—385) olen kiinnittänyt huomiota rahajärjestelmän mukaiseen maa-arvo eli m a a m a r k k a -järjestelmään, joka oli käytännössä Lounais- ja Etelä-Suomessa

todennäköisesti jo vanhemmalla keskiajalla ja jonka erityinen suomalainen omituisuus oli siinä, että tällaiseen markkaan laskettiin vain 6 (Ruotsin) äyriä, joten siis tämän maamarkan arvo oli $\frac{1}{4}$ pienempi kuin Ruotsin marka. Tässä siis esiintyy ruotsalaisen markan ja Suomessa käytetyn maa-markan välillä huomattavasti samanlainen arvo-suhde (6: 8 eli 3: 4), mikä pitkiä aikoja 1300-luvulla ja arvattavasti aikaisemmin kuten myöhemminkin vallitsi ruotsalaisen markan ja halvan gotlantilais(—riikalais—tallinnalaisen) markan välillä (5: 7—8).¹

Mutta onko tämä maamarkkalasku ollut käytännössä jo varhaisemmalla keskiajalla? Siihen on vastattava, että maan raha-arvioiminen on todistettavasti ollut yleinen maamme lounais- ja eteläosissa jo sangen aikaisella keskiajalla, että samoin ilmeisesti täällä jo aikaisemmalla keskiajalla on ollut käytännössä suomalainen rahalasku, ja että maan raha-arvioimisen luonnollisesti on täytynyt perustua yleisesti käypään paikalliseen rahaan.

Rahalaskun ja maanarvion erottamatonta yhteyttä vanhemmalla keskiajalla kuvaa valaisevasti Viipurin kirkkoherran v. 1366 laatima testamentti, jossa hän lahjoittaa Turun tuomiokirkolle »hundrade marker peninga j gooze» ja tekee lukuisia muitakin lahjoituksia, kaikkien niiden arvo laskettuna rahassa, mutta suoritus tapahtuvana tiloissa (Mustak. ss. 130—131). Maa oli siihen aikaan varmin rahan sijoituspaikka, pankki, joka kasvoi rahalle korkoa. Rahan oikea arvo oli maassa, ja senvuoksi piti maalla olla tarkoin määrätty raha-arvo. Kun maa oli tärkein veroesine, täytyi maalla olla määrätty vero-arvo, ja kun veron suuruus mieluummin laskettiin markkajärjestelmän mukaisessa suhteessa, tuli maalle annettavaksi raha-arvo samassa rahassa, missä vero maksettiin. Maata pantattaessa, perintöjä jaettaessa tarvittiin maa-arviota, joka luonnollisesti oli sama kuin maan vero-arvo. Näin jouduttiin yleiseen käyvässä rahassa ilmaistuun maa-arvioon. Keski-ajan maamarkoituksessa kuvastuvat muinaiset rahaolot tarkemmin kuin kuluviissa metallikappaleissa. Maamarkan halvempuus ruotsalaiseen markkaan verraten on siten mitä parhain todistus muinaisen suomalaisen markan arvosta.

Edellä esitetty käsitys vanhasta Suomen rahamarkasta, joka oli Gotlannin—Riiian—Tallinnan rahamarkan arvoinen ja säilyi vielä uuden

¹ Kirjoituksessa »Maamarkka — talonpoikaismarkka — Tanskan marka» olen arvellut Suomen maamarkan ja Ruotsin rahan suhteen riippuneen Gotlannin rahan pienuudesta; Gotlannissa laskettiin äyrytyiseen 12 penninkiä, ja kun näitä pieniä penninkejä laskettiin ruotsalaiseen tapaan äyrytyiseen 8 penninkiä, tultiin maamarkkaan, joka oli vastaavassa määrässä pienempi kuin Ruotsin marka. Näyttää kumminkin oikeammalta puhua Gotlannin rahan halvempuudesta kuin pienuudesta.

ajan alussa 6 äyriä sisältävissä maamarkoissa, saapi vahvistuksensa myöskin Suomen vanhoista *viljamitoista*.

Skandinavian maissa on muinoin vallinnut määrätty suhde rahayksikköjen ja viljamittain välillä. Sellainen suhde oli luonnollinen oloissa, joissa rahaa ja viljaa yleisesti käytettiin arvomittoina toistensa rinnalla ja täydennyksenä. Tanskassa vielä Valdemar Seierin aikana oli viljamitoilla samat nimet ja ositukset kuin rahalla: markkaan viljaa laskettiin 8 äyriä tai 24 äyryitystä tai 288 penninkiä viljaa. Etelä-Ruotsissa vielä 1300-luvulla mainitaan »4 äyryitystä viljaa». Vanhassa Skånen laissa ovat 1 penninki ja 1 kappa (skiæppu) ohraa toistensa vastineita. (Falkman, Om mått och vikt i Sverige I 291, 293, 298).

Että Suomessakin 1300-luvun alkupuolella on laskettu viljaa »markkoissa», näkee Matti Kettilmundinpojan testamentista, jossa hän lahjoittaa kappalaiselleen, joka kaikesta päättäen kuului hänen Suomessa olevaan väkeensä »dimidiam marcham annone et duo pecora» (Neovius, Akter, Hist. Ark. XXIII, II s. 138). Kysymys tässä kohdassa on selvästi viljamitasta, sillä rahassa maksettavat erät ovat testamentissa tarkoin erotetut muunlaisista eristä.

»Markka viljaa» Matti Kettilmundinpojan aikana vastasi ilmeisesti yhtä vilja-puntaa. Sen voi päättää ruislästin hinnasta, joka vuosikymmenenä 1363—1373 Varsinais-Suomessa teki 15 markkaa (Mustak. ss. 117, 148). Kun lästiin laskettiin 12 puntaa, teki siis tämän mukaan punnan hinta $1\frac{1}{4}$ markkaa. V. 1367 ilmoitetaan Varsinais-Suomessa 9 ruispunnan hinnaksi 15 markkaa, eli siis punnan hinnaksi $1\frac{2}{3}$ markkaa (Mustak. s. 135). Kun raha näissä ilmoituksissa on merkitty vain penninkirahaksi ja nähtävästi siis tarkoittaa halpaa suomalaista rahaa, ja kun lästit ja punnat mahdollisesti tarkoittavat ruotsalaisia mittoja, tulevat puheenaolevat hintailmoitukset vielä lähemmäksi 1 markan hintaista viljapuntaa.

Lästi- ja puntamitat olivat Suomessa alkuaan ruotsalaisia mittoja, jotka olivat sopusoinnussa ruotsalaisen rahan kanssa. Mutta kun Suomessa oli käytännössä halpa suomalainen raha, jonka piti olla sopusoinnussa viljamittain kanssa, täytyi täällä myöskin käyttää vastaavia, ruotsalaisia mittoja pienempiä viljamittoja. Todella niin onkin ollut. Varsinais-Suomessa mainitaan v. 1380 »eth pund rog finst» (Mustak. s. 173). Vastakohtana mainitaan v. 1452 »II pund swensk korn» (Arv. Handl. VI s. 34). Vv. 1380 ja 1381 mainitaan Varsinais-Suomessa myöskin »suomalaisia punnanmaita» (»trighia pundaland finst j huario gærdone», Mustak. s. 173; »vii pundaland aker jordh finzk i huario gærdheno», MU s. 382).

Suomalaiset viljamitat esiintyvät vielä uuden ajan alussa ja merkittävästi kyllä on niiden suhde ruotsalaisiin taaskin aivan sama kuin suomalaisen rahajärjestelmän suhde ruotsalaiseen. Ruotsissa las-

kettiin puntaan yleensä 8 pannaia, mutta Suomessa vain 6, jota laskua kutsuttiin »suomalaisäksi». Tämä laskutapa oli käytännössä koko Varsinais-Suomessa, jonka vanhimmassa maakirjassa tavataan seuraavia tietoja: »Recknandis vi spen I ett findz pund, offw altt findland» (VA 484: 28); »Och gäär xx kapper Råg I en findz span I thenne Sonckn» (Mynämäellä) (VA 484: 28); »ept findz tall vj spen I ett pund» (VA 484: 29); »Och gää vi säädane kapp I en findz span» (Halikossa) (VA 484: 31); »ix slika kappar gäär I en findsk span» (Muurlassa) (VA 484: 31); »Är en mrckwacka szää god, att xx säädana gää I en findsk span» (Perniössä) (VA 484: 31). 6 pannaia puntaan laskettiin myös Raaseporin ja Viipurin lääneissä ja muutamissa suorituksissa myöskin Hämeen läänissä (VA 5: 112; 49a: 5; 18: 11).

Nämä suomalaisen punnan 6 pannaia vastaavat ilmeisesti suomalaisen markan 6 äyriä.

Suomalaisen markan seuraamukseksi on varmaan myöskin katsottava, että *tankoon*, jolla Suomessa uuden ajan alussa kylän maita jaettiin, laskettiin 6 kyynärää. Tämä tangon pituus on hyvin vanha, sillä sitä mainitaan Ahvenanmaalla jo v. 1386 (Mustak. s. 192). On varsin mahdollista, että Suomessakin kuten Ruotsissa tanko kerran on merkinnyt määrätynsuuruista peltoalaa (Hildebrand, Sv. Medeltid I 251—252), jolloin tämä ala Suomessa luonnollisesti on mukautunut täkäläisten kylvö- ja rahajärjestelmän mukaan. Onkin selviä jälkiä olemassa siitä, että tangon alkuperäinen kylvömäärä Suomessa on ollut panni (Suomalaisia keskiajan tutkimuksia 204). Mutta jo yksin se seikka, että kylän verot jaettiin talollisten kesken kunkin tankoluvun mukaan, vaati tangon osituksen soveltamista vallitsevaan rahajärjestelmään (vrt. Kaasalainen, Kylämuodosta ja vainiojärjestyksestä 162—163).

Keskiajan suomalainen rahajärjestelmä näyttää vihdoin kehittyneen yleiseksi arvo- ja lukujärjestelmäksi. Äärimmilleen saatettuna tämän järjestelmän tapaamme eräässä tiedossa, jossa kerrotaan kuinka v. 1543 Turussa ostettiin tuohta ja maksettiin siitä 1 äyri »för huartt ffinsth hundtt» (VA 2602: 00). Oli siis olemassa »suomalainen sata», joka ei ollut 100, vaan nähtävästi $\frac{1}{4}$ pienempi, siis 75!

Olen tahtonut tällä lyhyellä selvityksellä alustavasti osoittaa, että Suomessa vanhemmalla keskiajalla ja vielä kauan myöhemmin on ollut käytännössä paikallinen arvo- ja mittajärjestelmä, jota voidaan pitää keskiajan kansallisena arvo- ja mittajärjestelmänä Suomessa, vaikkapa sen juuret olivatkin vierasta alkuperää.

Väinö Voionmaa.